

ION NECULCE ÎN EMIGRAȚIE (1711 – 1720)

Victor Țvircun*

tvircunvictor@yahoo.com

Abstract: *Despite historians' intense interest to life and creative activity of the Moldavian chronicler Ion Neculce, many pages of his eventful biography remain weak, or completely unexplored. Among them is the chronicler's period of exile in Russia and Poland, lingering for as long 7 years. In this article, for the first time, on the basis of numerous published articles and archival documents, the author attempts to illuminate the causes of Ion Neculce's emigration from the Moldavian principality, conditions of his life and work in Russia and Poland in the years 1711-1720, as well as his relationship with D.Kantemir, compatriots and Russian statesmen.*

Keywords: *18th century, emigrants, Moldovan Principality, Russian Empire, Poland, correspondents, property.*

În tentativa elucidării unui aspect deosebit de important în problematica istoriei gândirii și activității marelui cărturar Ion Neculce, trebuie să menționăm din start că, pe parcursul mai multor decenii ale secolului trecut, precum și la începutul secolului curent, istoria vieții acestuia a fost mereu în vizorul istoricilor și criticilor literaturii române¹, însă, totodată, în pofida existenței unei bibliografii vaste de studii dedicate acestei personalități marcante, în afara atenției cercetătorilor au rămas mai multe pagini din biografia lui. Printre ele se înscrie și istoria vieții și activității cronicarului moldovean în perioada aflării în emigrație, în anii 1711-1720. Deși este înmagazinat un bogat material analitic în acest domeniu, necesitatea unei simbioze s-a făcut mereu simțită, deoarece, cu excepția unor studii realizate de subsemnatul, alte publicații în problemă nu se prea atestă². Faptul se explică, în primul rând, prin existența unei baze documentare destul de limitate³, care nu oferă suficiente date și fapte ce ne-ar ajuta la

* **Prof. univ. dr. – Universitatea Pedagogică de stat „Ion Creangă”, Chișinău, RM.**

¹ Marinescu Iulian, *Documente relative la Ioan Neculce*. În: *Buletinul comisiei istorice a României*, vol. IV, București, 1925; Illieș A., *Contribuții la biografia cronicarului Ion Neculce*. În: *Anuarul de filologie*, Academia RPR. Filiala Iași, vol. XV, Iași, 1967; Ciobanu Ștefan, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1989, p.290-300; Russev E., *Cronografia moldovenească din veacurile XV-XVIII*, Chișinău, 1977, p.352-384; Russev E., *Ion Neculce*, Chișinău, 1984; Călinescu G. *Istoria literaturii române*, Chișinău, 1993, p.19-20.

² Цвиркун В.И. Ион Некулче в России. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr.2., Chișinău, 1993; Victor Țvircun. Ion Neculce. *Schiță biografică*. În: *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 2007, p.90-98; 257-258.

³ Cu referire la biografia lui Ion Neculce din perioada aflării lui în emigrația silită sunt cunoscute doar câteva documente publicate. Vezi: Ciobanu Șt. Dimitrie, *Cantemir în Rusia*, București, 1924, p. 137-138; Цвиркун В.И. Из эпистолярного наследия Иона Некулче. În: *Revistă de istorie a Moldovei*, Chișinău, 1993, nr. 3 (15), p. 45-48.

dezvăluirea acestui subiect și, în al doilea rând, cronicarul însuși, în lucrările sale, s-a referit foarte sumar la anii respectivi.

Documentele descoperite recent și revizuirea materialelor deja menționate, ne permit să abordăm mai profund această perioadă extrem de dificilă și dramatică a vieții uneia dintre cele mai proeminente personalități ale politicii și culturii moldovenești din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Familia lui Ion Neculce aparținea nobilimii vechi moldovenești. Tatăl era Neculce, zis Vistiernicul, iar mama – Catrina. Pe linia tatălui a fost înrudit cu neamul domnitorului Vasile Lupu, iar pe linia mamei – cu renumita familia domnească a Cantacuzinilor. Materiale și studii privind biografia lui Ion Neculce ne permit să constatăm că el s-a născut sau în a doua jumătate a anului 1671 sau în prima jumătate a anului 1672¹. Prin anul 1677 a decedat, din cauze necunoscute, tatăl lui Ion Neculce. Dar peste câțiva ani mama lui s-a căsătorit cu un oarecare Enache Gramaticul, cămăraș de ocnă. Moartea prematură a tatălui și a doua căsătorie a mamei a influențat direct asupra vieții lui Neculce. El se mută în satul Blăjești, lângă Pașcani, în casa bunicii, unde, după însăși mărturiile cronicarului, „rămânând mic de părinți, de tată am crescut în casa dumisale Iordachioae, visterniceasăi cei bătrâne...”². În anul 1686, când asupra Moldovei au năvălit oștile poloneze ale lui Ian Sobeskiy, familia lui Ion Neculce, ca și „mulți boieri și jupănese... și-au lăsat casele și-au fugit în Țară Muntenească de răul tâlhăritului”³. Fiind primiți sub ocrotirea domnitorului Constantin Cantacuzino, Ioardăchioae cu Ion Neculce s-au stabilit cu traiul în familia stolnicului Constantin Cantacuzino. Către anul 1690 Ion Neculce se întoarce în Moldova și este primit la slujbă în curtea domnească, în calitate de postelnic. De atunci viața și activitatea politică și administrativă a cronicarului este strâns legată de familia Cantemireștilor.

În timpul primei domnii a lui Antioh Cantemir el obține postul de vătav de aprozi – căpetenie a slujitorilor de curte, însărcinați cu executarea dispozițiilor și hotărârilor Divanului. Apoi, în vara anului 1700, este promovat în rang de mare agă⁴. Avansarea lui Ion Neculce pe scara ierarhică a dregătorilor din Țara Moldovei, alături de capacitățile lui personale, se datorează și faptului înrudirii cu neamul Cantemireștilor. În această perioadă, în luna iulie a anului 1701, el să căsătorește cu Maria, fiica lui Lupu Bogdan și Ruxanda Cantemir, sora mai mare a lui Antioh și Dumitru⁵. O dată cu mazierea lui Antioh în toamna anului 1700, Ion Neculce își pierde funcția deținută și revine la curtea domnească, tocmai în a doua înscăunare a acestuia la tronul Moldovei, în anul 1705. Inițial cronicarul a obținut postul de vel sulger, dar peste câteva luni a fost promovat în grad de mare spătar.

Fiind omul de încredere al lui Antioh Cantemir, el deseori îndeplinește misiuni secrete și diplomatice ale domnitorului, atât în interiorul țării cât și după hotarele ei. Despre nivelul încrederii de care se bucura Ion Neculce din partea domnitorului vorbește următorul fapt. În primăvara anului 1707, când Antioh

¹ Vezi: Marinescu Iulian, *Documente relative la Ioan Neculce*. În: Buletinul comisiei istorice a României, vol. IV. București, 192, p. 67.

² *Ibidem*.

³ Ion Neculce, *O samă de cuvinte*. Letopisețul Țării Moldovei, Chișinău, 1990, p.136.

⁴ Balan Teodor, *Documente bucovinene*. Vol. III, anii 1573-1720. Cernăuți, 1937, p.110.

⁵ Russev E.M., *Cronografia moldovenească din veacurile XV-XVIII*. Chișinău, 1977, p.358.

Cantemir „cu toată boierimea și numeroși salahori plecând la Tighina să lucreze din porunca sultanului la întărirea acestei cetăți”, el, împreună cu alți trei boieri, a fost lăsat caimacam în scaunul domnesc al țării¹. Această situație s-a menținut până în vară aceluiași an, când în locul lui Antioh domnitor al Moldovei a fost numit Mihai Racoviță. Înainte de venirea noului vodă în capitala țării, Ion Neculce a aflat că este inclus în lista neagră și va fi supus persecutării. Pentru a se feri de pericol, el, împreună cu familia, se retrage în Polonia, unde s-a aflat timp de patru luni, până nu s-a aplanat situația și s-au eliminat toate suspiciunile față de el. După întoarcerea acasă, Ion Neculce este înstrăinat de orice dregătorie, fiind preocupat exclusiv de problemele gospodăriei sale.

O dată cu înscăunarea pe tronul Moldovei a lui Dimitrie Cantemir, lui Ion Neculce îi revine un rol de frunte în divanul domnesc. Devenind sfetnicul de taină al voievodului, el este numit în luna decembrie 1710 vel spătar, apoi în primăvara lui 1711, după destituirea din post a lui Antiohie Jora, el este avansat în rang de hatman.

În calitatea sa de comandant al oștii moldovenești, Ion Neculce participă la toate acțiunile politice și militare ce s-au desfășurat pe pământul moldav în primăvara-vara anului 1711. Lui i se încredințează organizarea securității familiei domnești, precum și completarea regimentelor de cavalerie și infanterie.

În timpul bătăliei de la Stănilești, cronicarul Ion Neculce, cu circa cinci mii de ostași moldoveni, se afla în tabăra militară, participând activ în acțiunile desfășurate împotriva oștilor turcești și tătărești.

Înfrângerea de la Prut, din iulie 1711, s-a dovedit catastrofală atât pentru armata ruso-moldovenească, cât și pentru partidul filorus din principat. De frica represiunilor otomane, numeroși reprezentanți ai acestuia au fost nevoiți să-și părăsească locurile natale. Plecarea în Rusia a lui Ion Neculce și a altor participanți în campania anti-turcească nu ținea doar de simpatiile politice, religioase sau personale prorusești. Existau și alte motive. Bunăoară, adepții de rang înalt ai lui Dimitrie Cantemir nu-și puteau găsi adăpost nici în codri și nici în defileurile montane, așa cum procedau, spre exemplu, camarazii simpli². Oștirile turco-tătărești, precum și detașamentele de gardă ale domnitorului valah C. Brâncoveanu, au blocat căile tradiționale de acces ale moldovenilor spre Valahia și Ungaria³. Și drumul spre Polonia a fost închis de către „stanislavciki”, adepții regelui detronat al țării – Stanislav Leșcinski⁴.

Mai existau și alte obstacole în calea refugiaților – de a fi jefuiți sau chiar omorâți de cetele tătarilor și ale zaporojenilor, care acționau prin împrejurimi. Cei rămași de convoi erau prinși de cazaci sau de cavaleria ușoară a arier-gardei rusești, fiind pedepsiți crâncen⁵.

¹ Russev E.M., *op. cit.*, p.362.

² Costin Nicolae, *Letopisețul Țării Moldovei*. În: Scrieri. Vol. 1. Chișinău, 1990, p.394; Stoicescu N. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec.XIV-XVIII. București, 1971, p.424.

³ РГАДА. Фонд 9. Кабинет Петра Великого. Отд.1. Кн.14. Лл.40-40об.

⁴ Așa se numeau susținătorii lui Stanislav Lescinski, regele Poloniei.

⁵ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. În: Letopisețul Țării Moldovei, Chișinău, 1990, p. 402; Архив Санкт-Петербургского отделения Института Истории России Российской АН (далее – Архив

Atunci când oștirile ruso-moldovenești s-au retras la o distanță sigură de inamic, iar tătarii și cazacii zaporojeni au eliberat calea spre Iași, în seara de 14 iulie, Ion Neculce și alți boieri în frunte cu D. Cantemir, escortați de 200 de dragoni, au ajuns în capitala Moldovei¹. Ion Neculce își ia familia și lucrurile cele mai necesare și pornește la un drum lung și necunoscut. Pe 16 iulie, ajunge, împreună cu domnitorul și cu ceilalți boieri, în tabăra țarului, situată pe râul Prut².

Astfel, având promisiunea țarului că, într-o bună zi, li se vor restitui toate bunurile, adepții lui D. Cantemir își lasă întreaga avere în Moldova. Ca garanție a promisiunii monarhului servește, într-o oarecare măsură, Diploma oficială oferită de Petru I lui D. Cantemir în aprilie 1711. Doar că articolele din acest document se refereau aproape exclusiv la averea domnitorului. În afară de aceasta, Diploma avea un conținut evaziv, nespecificându-se sumele ce urmau a fi restituite de partea rusă, în cazul înfrângerii oștirilor ruso-moldovenești, fapt care l-a impus pe D. Cantemir ca să-i trimită lui Petru I, la sfârșitul lui iulie, câteva demersuri cu referire la soarta de mai departe a adepților săi³. Drept răspuns, la 1 august apare rezoluția țarului, prin care „poporului din Voloșia (Țara Moldovei – V.Ț.), ce în numele creștinătății au fost nevoiți să-și părăsească patria și să se îndrepte spre statul Rusia... să li se dea pământ... din teritoriile regiunilor ucrainești.”⁴.

Drept reședință a domnitorului moldav și a boierilor ce-l însoțeau a fost stabilit orașul Harkov, iar drept compensare a bunurilor materiale – averea generalului-maior condamnat Fiodor Vladimirovici Șidlovskii⁵.

La 5 august, în baza ucuzului țarului rus, D. Cantemir împreună cu oamenii săi, escortați de 200 de dragoni ai locotenent-colonelului Rot, au pornit spre orașul Kiev, ajungând la destinație la 20 august⁶. Aici era programat un scurt popas pentru a fi completate rezervele de hrană și de furaje.

În pofida programului stabilit, popasul a durat însă două săptămâni. Spre finele acestuia, domnitorul Moldovei s-a confruntat cu o problemă deosebit de dureroasă și neplăcută – o parte a boierilor din cel mai apropiat anturaj al său, și anume Ion Neculce, Savin Zmuncilă ș.a., care inițial și-au luat obligația scrisă să-l însoțească oriunde pe Dimitrie Cantemir⁷, s-au dezis de ea, hotărând să rămână la Kiev.

Folosindu-se de autoritatea comandantului Kievului, Cantemir i-a impus pe boieri să-l urmeze, lucru ce a generat numeroase conflicte și nemulțumiri în continuare. Divergențele dintre domnitor și Ion Neculce s-au accentuat și mai mult. Contradicțiile personale au fost suplinite și cu probleme materiale. Dacă

СПО ИИР РАН), Фонд 83 А.Д.Меншикова. Оп.3, Д.5, Л.104.

¹ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 399; Costin Nicolae, *op. cit.*, p. 395.

² *Ibidem*.

³ Письма и бумаги Императора Петра Великого (în continuare – ПИБ). Т.Х1. Вып.2. М., 1964. С.387-389. Прим. к №4651.

⁴ *Ibidem*. Сс.62-63, Nr.4651.

⁵ *Ibidem*. С. 387.

⁶ Фельдмаршал граф Б.П.Шереметев. Военно-походный журнал 1711 и 1712 гг. / Под ред. А.З.Мышлаевского. СПб.,1898. С.64; Доклады и Приговоры, состоявшиеся в Правительствующем Сенате в царствование Петра Великого (în continuare – ДПС) / Под ред. Н.В.Колычева. Т.1. СПб.,1880, С.318. №455.

⁷ Ion Neculce. *op. cit.* Pag.399; ПИБ. Т.Х1. Вып.2. С.389 Прим к №4651.

compensațiile materiale și teritoriale acordate de Petru I refugiaților¹ l-au liniștit într-o oarecare măsură pe D. Cantemir, lui Ion Neculce și altor boieri moldoveni perspectiva de a rămâne refugiați pe viață în Rusia nu le convenea categoric.

Cu familie și rudele apropiate, numărând peste 30 de persoane², Ion Neculce intenționa să se stabilească la Kiev doar până vor trece vremurile de restriște, planificând apoi să se reîntoarcă la baștină³.

Zvonurile că Rusia se va revanșa pentru înfrângerea de la Stănilești și că unele cercuri politice din Rusia sunt gata să reînceapă războiul contra Imperiului Otoman, în cazul nerespectării tratatului de pace⁴, constituiau o rază de speranță pentru revenirea acasă. Or, Ion Neculce nu dorea să renunțe la impunătoarea sa avere din Moldova. În 1711 el, fiind proprietarul a zece și coproprietarul a patru sate, deținea plantații de vie, livezi, cirezi de vite și turme de oi, herghelii, prisăci și multe alte bogății⁵. O dată cu pierderea lor, Ion Neculce pierdea și șansa să primească echivalentul lor în Rusia. De rând cu motivații obiective, în acest sens, mai existau și cauze subiective. Ion Neculce a fost crescut și educat într-un mediu diferit de cel în care s-a pomenit în august 1711.

Strânsele legături culturale și religioase nu puteau însă estompa diferențele dintre societatea moldovenească și cea rusă, existente la începutul secolului al XVIII-lea. Rusia, cu un regim monarhic absolut, genera o supunere oarbă (cu toate consecințele inerente) a tuturor păturilor societății voinței țarului.

În pofida jugul otoman, boierii moldoveni aveau însă libertatea de a alege între a-l sluji sau nu pe domnitor; între a se supune fără crâcnire tuturor poruncilor sale sau de a le ataca în organele de justiție. Boierii moldoveni mai aveau și posibilitatea de a obține înalte funcții de stat, inclusiv și tronul domnesc. Ei, spre deosebire de boierii ruși, în special cei de rangul lui Ion Neculce, dețineau o independență a acțiunilor, fiind relativ protejați și de samovolnicia administrației domnitorului. Ajuns în vârful ierarhiei boierești din Țara Moldovei și fiind o mare personalitate politică, de a cărui părere se ținea cont în principat, Ion Neculce era sigur că, o dată revenit în patrie, va ocupa un loc demn de statutul său, își va păstra toate privilegiile și va accede la importante funcții politico-administrative. Pierderea acestora, precum și transformarea într-un mic „dvoreanin” (nobil) provincial nu-l puteau mulțumi sub nicio formă pe boierul moldovean.

Refuzul lui Ion Neculce să părăsească Kievul i-a provocat nedumerire lui D. Cantemir, calificând comportamentul supusului său drept revoltă și încălcare a jurământului dat. Furia domnitorului era atât de mare încât I. Neculce a fost nevoit să se ascundă câteva zile în casele moldovenilor ce locuiau la Kiev⁶. Domnitorul Moldovei și comandantul Kievului I. I. Colțov-Masalskii au organizat

¹ *Ibidem*. Cc.62-63, Nr.4651.

² Arhiva de stat a Flotei militare maritime a Rusiei. Центральный Государственный Архив Военно-Морского Флота России (далее – ЦГА ВМФ России). Фонд 233. Ф.М.Апраксина. Оп.1. Д.46. Лл.42-420б.

³ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 401.

⁴ *Ibidem*. P.403; Фельдмаршал граф Б.П.Шереметев, с.78-79.

⁵ Marinescu Iu, *op. cit.*, p. 33-40; Russev E.M, *op. cit.*, p. 357-358.

⁶ Radul logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin-Basarab Voevod (1688-1714)*.

București, 1984, p. 178.

însă căutarea și capturarea boierului I. Neculce, acesta fiind impus, sub escortă, să-l urmeze pe Dimitrie Cantemir spre Harkov¹.

La sfârșitul lunii octombrie, convoiul domnesc a ajuns la destinație. D. Cantemir cu familia sa și împreună cu cei mai apropiați boieri au fost cazați în palatele dizgrațiatului F. V. Șidlovskii. Ceilalți boieri, printre aceștia numărându-se și Ion Neculce, au fost găzduiți în apartamentele de iarnă din suburbiile Harkovului ale aceluiași Feodor Șidlovskii².

Guvernul Rusiei își respecta cu strictete obligațiunile de aprovizionare a domnitorului moldovean și a oamenilor săi cu toate cele necesare. Această punctualitate nu-i era proprie administrației lui Petru I, dar, în acest caz, ea își avea o serioasă motivație politică. Plecarea domnitorului D. Cantemir, împreună cu câteva mii de moldoveni în Rusia³, crea un precedent pentru populația din spațiul Balcano-Dunărean. De faptul cum vor fi tratați acești oameni depindea prestigiul monarhului rus în lumea ortodoxă și slavonă. Funcționarii țarului au mers chiar și la aceea să aprovizioneze 4.000 de oameni, cum a cerut D. Cantemir, pe când, de fapt, familia sa împreună cu slujitorii curții domnești și ostași de pază erau doar 448⁴. Demonstrându-și nevinovăția în fața țarului, guvernatorul Azovului, Feodor Matveevici Apraksin a explicat acțiunile sale prin „ne dorința de a-l supăra pe el (D. Cantemir – V. Ț.)” și a trimis o listă cu provizii și furaje ce trebuiau achiziționate: jumătate de la regimentul din Harkov, ai căror locuitori nu-i vor simți lipsa, iar pentru cea de-a doua jumătate de provizii și furaje i-a scris guvernatorului Kievului, cneazului Dimitrie Mihailovici Golițân, rugându-l să „dea comanda să le ia de la regimentele din Sumâ și Ahtârsk”⁵. Proviziile primite erau împărțite între însoțitorii lui D. Cantemir, conform rangului și titlului, de asemenea, se luau în considerare zilele de post și cele de fruct. Așadar, conform listei întocmite la 1 decembrie 1711, pentru aprovizionarea domnitorului Moldovei și însoțitorilor lui, se elibera o cantitate anumită de produse⁶. O atare cantitate de produse se elibera și pentru hatmanul Ion Neculce și oamenii lui, care erau 30 la număr:

„În zilele de fruct

Pâine albă din făină de grâu	4 bucăți
Pâine din seară	30 bucăți
Carne de vacă	45 funți ⁷
Găini	2
Unt de vacă	1 funt

¹ *Ibidem.*

² ДПС. Т.1. С.318. №455.

³ În istoriografia cantemireană deseori să vehiculează cifra de 4.000 de moldoveni, care au părăsit țara însoțind domnitorul în Rusia. Cercetările efectuate de către subsemnatul ilustrează că în realitate numărul refugiaților este cu mult mai mic și nu depășește cifra de 2.000 de oameni. – Vezi: Victor Țvircun. Vitralii. Chișinău, 2007, p.118.

⁴ Vezi: Цвиркун В.И. Ион Некулче в России. În: Revista de istorie a Moldovei. Chișinău, 1993, nr.2.

⁵ ПИБ. Т.Х1. Вып.2. С.494. Прим к № 4796.

⁶ Цвиркун В.И. Димитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах. Санкт-Петербург, 2010, с. 133-134.

⁷ Funt – unitate de măsurare a greutateii, egală cu 0.409 kg.

Curechi	8 funți
Ceapă	1 funt
Sare	1 funt
Miere de albine	2 gârneți ¹
Bere	2 gârneți
Lumânări	6
Lemne	1 car

În zilele de post

Pâine din seară	30 bucăți
Pește proaspăt	9 funți
Pește sărat	20 funți
Ulei din in	1 funt
Crupă de mei	6 funți
Crupe	4 funți
Curechi	8 funți
Ceapă	1 funt
Miere de albine	2 gârneți
Bere	2 gârneți
Sare	1 funt
Mazăre	6 funți
Lumânări	6
Sfeclă	15 funți
Lemne	1 car ² .”

Grija administrației rusești pentru asigurarea materială a însoțitorilor lui D. Cantemir n-a atenuat divergențele dintre domnitor și Ion Neculce. Primind din partea lui Petru I puterea deplină și dreptul de judecător asupra oamenilor veniți cu el, D. Cantemir a încercat să le aplice în practică și, în primul rând, asupra lui Ion Neculce, care a manifestat nesupunerea cuvântului și ordinului domnitorului său. Acestuia, în afara faptului că i-au fost suprimate toate semnele de respect ale rangului său, i-au mai fost închise și toate ușile caselor domnești. I-a fost, de asemenea, interzis să părăsească locul de reședință³. Un exemplu grăitor de atitudine ostilă a domnitorului în raport cu Ion Neculce a constituit-o și plecarea lui D. Cantemir la Moscova și Sanct-Petersburg în februarie-aprilie 1712. Fiind însoțit de arhimandritul Pahomie, vel comis și vel ușeri, de 14 boieri de rangul doi și o escortă numeroasă de „dragoni și jolneri”⁴, el n-a găsit necesar de a include în componența acestei delegații pe hatmanul oștii sale. Neacceptarea lui Ion Neculce, boier de rangul întâi în suita domnitorului, a avut un scop clar și anume acela de

¹ Gârneți – o unitate poloneză veche pentru măsurarea produselor friabile, fiind egală cu 3.28 litre.

² Цвиркун В.И. Димитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах. Санкт-Петербург, 201, с.134-135.

³ Ion Neculce. *op. cit.*, p. 402.

⁴ В.И.Цвиркун. Димитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах, с.149-151.

a-l izola pe dânsul de puterea supremă rusească și de a-l împiedica pe hatmanul moldovean să se întâlnească cu țarul rus, căruia Ion Neculce a încercat în repetate rânduri, însă fără niciun succes, să-i transmită o petiție prin care-l ruga să fie repatriat¹. În afară de aceasta, domnitorul l-a vorbit de rău pe boier în fața țarului, insinuând faptul că Ion Neculce nu vroia să rămână în Harkov, deoarece intenționează să fugă la turci².

Este important de menționat că Petru I nu s-a coborât la nivelul certurilor și al intrigilor dintre domnitor și cei din anturajul său și, cu generozitate regească, le-a permis boierilor moldoveni să aleagă între a rămâne în Rusia sau a pleca acasă³. În ceea ce privește persoana lui Ion Neculce, țarul a exprimat, prin intermediul lui D. Cantemir, următoare sentință: „Dacă nu va să șadză, volnic să fie. Dumnezeu să-i agiute să margă unde î-i voia, că nu mi-i robu”⁴.

În cadrul întâlnirilor private dintre domnitorul Moldovei și monarhul rus ce au avut loc la Sanct-Petersburg, la finele lunii martie – începutul lui aprilie 1712, a fost hotărâtă definitiv soarta compensării pagubelor materiale participanților la campanie, care au părăsit principatul⁵. Toți adepții lui D. Cantemir aveau să primească o parte de bunuri, ce li se cuvenea conform statutului lor social. Astfel, boierilor de rangul I, inclusiv și lui Ion Neculce, le reveneau câte 40 de gospodării țărănești⁶, ce se echivala cu circa 250 de țărani iobagi⁷. După cum putem constata, aceasta compensare nu acoperea nici pe departe pierderile suportate de boieri în Moldova.

Imediat după primirea știrilor de la Sankt-Petersburg că este liber să părăsească Rusia împreună cu familia, Ion Neculce a și început pregătirile de plecare spre patrie⁸. Alături de marele hatman, încă 18 boieri și slujitori ai au decis să părăsească Rusia și să-l însoțească în drum spre patrie, printre ei numărându-se armașul Petre, îngrijitorul de cai Semion Rujină, Ion Racoviță ș.a.⁹

La 16 august 1712 D. Cantemir i-a înmânat lui Ion Neculce scrisoarea de recomandare către comandantul armatei ruse situate în Kiev, în care îl ruga pe feldmareșalul B. P. Șeremetiev: „priviți la acești oameni cu privire milostivă și plăcută și permiteți-le să se întoarcă la baștină, dați-le pașapoarte de trecere a frontierei”¹⁰.

Peste două zile Ion Neculce cu întregă familie și însoțitorii săi au pornit din Harkov spre Kiev¹¹. Însă chinurile lor nu s-au sfârșit o dată cu plecarea din deoarece pe parcursul a 10 luni de zile, aflându-se în Kiev, ei în zădar au încercat

¹ ДПС. Т.2. Кн.1. СПб., 1882. С.124. №180; С.134. №193; С.147. №203.

² Ion Neculce. *op. cit.*, pag.405.

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ Шидловский С.И. Материалы для очерка служебной деятельности Шидловских в Слободской Украине (1696-1727 гг.). СПб., 1896. Сс.184-187.

⁶ *Ibidem.* С.185. De rând cu Ion Neculce guvernul rus a acordat același număr de gospodării lui Gheorghe, vel spătar și lui Pavel Rugina, vel comis. Vezi: Цвиркун В.И. Дмитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах. СПб., 2010, с.168.

⁷ Vezi: Victor Țviracun, *Vitralii*, Chișinău, 2006, p. 60.

⁸ *Ibidem.*

⁹ Архив СПО ИИР РАН), Фонд 83 А.Д.Меншикова. Оп.3, Д.5, Л.134.

¹⁰ *Ibidem.* Л.130.

¹¹ *Ibidem.* Л.134.

să obțină de la feldmareșalul Boris Șeremetev hârtiile de trecere a hotarului rus până în Polonia. De 16 ori, din septembrie 1712 până în iunie 1713, Ion Neculce, din numele său și a compatrioților, le-a scris atât feldmareșalului, cât și cancelarului Gavriil Golovkin, epistole ce conțineau rugămintea: „...în numele creștinismului... să aveți milă și permiteți-mi să fiu liber și să-mi caut o slujbă, deoarece fiind aici străin nu am surse de existență și foi fi nevoit să mor de foame. Dar din părțile acestea nu-mi permit să plec nici în partea sa (adică, în Țara Moldovei – V.Ț.), nici la prealuminatul țar. Nu cunosc unde am păcătuit și în ce constă vina mea, deoarece cu toată sânguința doresc să slujesc Maiestății Sale țarului...”¹. Toate scrisorile lui Ion Neculce au ajuns la locul destinației, dar au rămas fără răspuns din partea cancelarului rus. În schimb, veneau scrisori și oferte din partea feldmareșalului Boris Șeremetev, care propunea hatmanului moldovean angajarea în slujba țarului și obținerea unei remunerări bune „în jalovanie și sate”². În opinia noastră, în cazul reținerii lui Ion Neculce la Kiev nu era vorba de existența unei răzbunări sau antipatii personale a feldmareșalului sau altor demnitari ruși față de dânsul. Comportamentul lor față de hatman a fost, mai degrabă, determinat de conjunctura militaro-politică din perioada respectivă – relațiile instabile cu Imperiul Otoman. Repetatele tulburări ale păcii și declanșarea acțiunilor militare făceau inoportună plecarea boierului moldovean și a celor ce-l însoțeau spre patrie.

Administrația țaristă depunea eforturi considerabile pentru a crea impresia că Rusia ar fi pilonul de rezistență în lupta cu Imperiul Otoman, o țară-refugiu pentru cei ce se salvează de asuprirea turcească. Calea liberă oferită boierului moldovean într-o perioadă atât de delicată pentru Rusia, ar fi însemnat distrugerea stereotipurilor create, dar și punerea în joc a prestigiului țării și monarhiei. Și nu doar lui Ion Neculce și negustorilor moldoveni nu li se permitea plecarea din Rusia, ci și refugiaților din Muntenegru, care s-au răsculat împotriva turcilor³.

O dată cu depășirea pericolului unui nou conflict militar ruso-turc, când la 13 iunie 1713 între Rusia și Imperiul Otoman a fost încheiat un tratat de pace, toți cei reținuți de partea rusă au obținut, în sfârșit, dreptul de plecare din țară. În acest context, este puțin probabilă afirmația lui Ion Neculce că „slobodzia lui, neguțitorilor și alți moldoveni ce era acolo” s-a făcut grație scrisorilor lui Mihail Șeremetev, fecior al feldmareșalului aflat ca ostatic la Istanbul, trimise la indicația vizirului⁴.

Nu mai târziu de luna august a aceluiași an, Ion Neculce și familia sa au trecut hotarul ruso-polonez, așezându-se cu traiul în localitatea Soltanov, proprietate a marelui hatman regal a Poloniei L. N. Seneavskii⁵, situată în apropierea frontierei cu Țara Moldovei. Acolo el a și viețuit șapte ani în sărăcie, neavând „nici bani, nici liniște, nici trufie...”⁶, așteptând binecuvântata oră a revenirii acasă.

¹ Victor Țvircun, *op. cit.*, p. 60.

² Ion Neculce, *op.cit.*, p. 405.

³ Victor Țvircun, *op. cit.*, p.60.

⁴ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 405

⁵ Архив СПО ИИР РАН), Фонд 83 А.Д.Меншикова. Оп.3, Д.9, Л.248об.

⁶ *Ibidem*. Л.249.

Părăsind Rusia, Ion Neculce n-a purtat pic de ranchiună nici pe țara și nici pe poporul care l-au adăpostit în vremurile tulburi. Corespondența sa de mai târziu, din Polonia, cu mari demnitari ruși, activitatea politică și cronicile sale demonstrează că boierul a rămas același adept incontestabil al partidului filorus. Deși simpatiza Rusia, Ion Neculce nu considera că trebuie să fie și supusul ei. Boierul nu s-a împăcat cu ideea că, aducând pe altarul libertății Țării Moldovei starea sa socială și materială, el trebuia să se transforme într-un neînsemnat dvorean provincial din Rusia, pierzându-și libertatea personală și chiar dreptul de a-și aparține, „fără dreptul să meargă unde i-i voia, nici la împărăție fără ucaz”¹. Mai mult decât la viața proprie el să gândea la soarta copiilor săi „deci de viața me îmi era cum era, dar mai mult îmi era pentru copiii miei, la ce vor rămâne, că numai doar săldați să fie...”².

Pe parcursul anilor trăiți în Polonia, Ion Neculce nu pierdea speranța de a reveni în patrie, însă circumstanțele politice și militare existente împiedicau realizarea acestui vis. Într-o scrisoare din 15 mai 1714, adresată feldmaresalului Boris Șeremetev din satul Saltanovo (Polonia), hatmanul povestea, că „...spre regret, până în prezent nu am ajuns încă în patria sa, din cauza timpurilor neliniștite. În același timp am și o frică din partea păgânilor, care se află în apropierea”³. Un alt motiv ce împiedica revenirea lui Ion Neculce în patrie servea soarta dramatică a lui Iordache Ruset. Spre deosebire de hatman, fostul vel vistiernic al Țării Moldovei, după plecarea din Rusia, nu s-a reținut în Polonia și a continuat drumul spre casa. Dar, abia ajuns la Iași, el a fost arestat de seraschier pașa, care vroia de la dânsul 7 mii de talleri. În caz de ne achitare a sumei solicitate îl amenința că îl va trimite în cătușe la Constantinopol⁴. Cu mare greu și pierderi de bani seraschier pașa a fost liniștit și convins să-l elibereze pe Iordache Ruset. „...Privind, scria mai departe Ion Neculce, câte greutateți pun păgânii în calea creștinilor noștri, nu îndrăznesc să continuu calea sa spre patrie, și rămân aici în Polonia în așteptarea timpurilor mai favorabile...”⁵.

Așteptarea timpurilor mai favorabile s-a extins pe mai mulți ani. Inițial, invazia în Țara Moldovei a trupelor militare turcești și tătărești, apoi războiul între Turcia și imperiul Habsburgic, după aceea epidemia ciumei, care pe parcurs de doi ani (1718-1719) a bântuit în Țara Moldovei, Țara Românească, Ucraina și Polonia⁶, au îndepărtat data revenirii lui Ion Neculce în patrie.

În a doua jumătate a anului 1718, hatmanul moldovean împreună cu familia schimbă locul său de trai și se mută din localitatea Saltanovo în satul Bubeiki, care să afla în apropierea frontierei cu Țara Moldovei. Aflându-se aici, el a continuat să întrețină corespondența cu demnitarii ruși, pe care o realiza prin intermediul rudei sale, contele Toma Cantacuzino, general-maior în armata rusă. În scrisorile adresate contelui el informa administrația rusă despre diferite evenimente ce au

¹ Ion Neculce, *op. cit.*, p.405.

² *Ibidem.*

³ Цвиркун В.И. Из эпистолярного наследия Иона Некулче. În: Revistă de istorie a Moldovei. Chișinău, 1993, nr. 3(15), p. 46.

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ РГВИА. Ф. ВУА (846) оп.16. Д.25. Ч.17. Л. 150, 204

avut loc atât în Țara Moldovei, cât și în țările vecine. Printre altele, în scrisoarea sa din 25 iulie 1719, adresată lui Toma Cantacuzino, el transmitea următoarea informație din viața internă a Imperiului Otoman: „Pe parcursul anului curent (1719 – V.Ț.), precum și în zilele trecute Constantinopol a suferit un cutremur puternic, în urma căruia s-a prăbușit o parte a palatului lui pașă și s-a ruinat un număr mare a conacelor ale demnitarilor de stat și multe case a locuitorilor.

Din cauza ciumei în fiecare zi moare câte 20.000 de oameni, dar uniori și mai mult.

Din Hotin au venit știri despre apariția acolo ciumei. Fiind speriat de aceasta maladie aga, sau comandantul cetății, a părăsit orașul. Până nu de mult în Hotin au fost staționate 150 de horongve a tătarilor lipcani, dintre care vii au rămas mai puțin de cincizeci și acei continue să moare.

În curtea lui pașa a Hotinului au decedat 18 servitori și să vehiculează zvonul precum și însăși pașa suferă de acesta boală.

Informatorii scriu, că Hotinul arată un orași pustiu ne populat.

Știri venite din Țara Moldovei arată că ciuma continuă să cuprindă alte pământuri și țări. Totodată în Țara Românească ea a început să încetinească.

În zilele curente ciuma a apărut în mai multe localități din partea acesta a Nistrului (adică în localitățile poloneze din partea stânga a Nistrului – V.Ț.), de la care să ne firească bunul Dumnezeu”¹.

Visul lui Ion Neculce de a se întoarce cu familia în propria sa țară s-a realizat abia în anul 1720, dar nu mai devreme decât în luna iunie-iulie. Această afirmație o facem în baza scrisorii hatmanului, datată cu 27 aprilie al aceluiași an și trimisă din satul Bubeiki, Polonia, în adresa feldmareșalului Alexandru Menșikov. Informându-l pe înaltul demnitar rus despre serviciul său credincios în favoarea Rusiei el, totodată, menționează disponibilitatea sa de a sluji în continuare maiestății sale, țarului².

După cum se vede, perioada aflării lui Ion Neculce în emigrație nu trezea la el cele mai bune amintiri. Nu este întâmplător că în descrierea evenimentelor politice și militare care au avut loc în perioada anilor 1713-1720 el n-a spus niciun cuvânt despre peripețiile și suferințele sale în străinătate. Un singur lucru pe care și-a permis el să-l facă era întocmirea unei conduite politice compatrioților săi mai tineri: „...fraților moldoveni, rogu-vă să luați aminte, să vă învățați și să vă păziți. Oricât ai fi în cinste la vreun domnu, bine este să-i slujești cu dreptate, că și de la Dumnezeu ai plată. Iar cu domnul niciodată să nu pribegești, măcar cum ar hi, și nu numai în țară străină, ce nici în Țarigrad cu dânsul să nu mergi...”³.

O corespondență activă, pe care o ducea Ion Neculce cu rudele sale aflate în Țara Moldovei, precum și cu domnitorii principatului, confirmă aspirațiile cronicarului de a obține cât de curând posibil firmanul sultanului, care a permite familiei lui liberă trecere și trai în Moldova. În timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat „s-a isprăvit... cronicarului...firman de la Poartă de pace și a venit el

¹ *Ibidem*. Ф. В.А. (846) оп.16. Д.25. Ч.17. Л.150 și verso. Copiile de pe scrisorile trimise de la fostul hatman moldovean Ion Neculce din Polonia, în apropierea de frontieră cu Țara Moldovei.

² Цвиркун В.И. Из эпистолярного наследия Иона Некулче. În: *Revistă de istorie a Moldovei*, Chișinău, 1993, nr. 3(15), p. 47.

³ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei...* p.405.

la pământul său, zăbovind în străinătate 9 ani...”¹. Totodată, după sosirea în patrie, lui i-au fost retrocedate moșile și averea luate de către Costache Lupu.

Atât în timpul domniei în principatul Moldovei a lui Nicolae Mavrocordat, cât și a lui Mihai Racoviță, Ion Neculce nu se bucura de încrederea domnitorilor, fiind lipsit mai mult de zece ani de orice funcție dregătorească. Tocmai după înscăunarea lui Grigore Ghica, el obține, în luna ianuarie 1731, postul de vel vornic al Țării de Sus – cel mai înalt rang pe care l-a obținut de-a lungul carierei sale administrative și politice. Ion Neculce a executat funcția respectivă de două ori – în anii 1731-1733, în timpul primei domnii a lui Gheorghe Ghica și din decembrie 1735 până în toamna 1736 la a doua domnie a acestui voievod.

Din acest timp până la moartea sa în anul 1745, Ion Neculce nu mai ocupă deja niciun post de dregător la curtea domnească. Totodată, luând în considerare cunoștințele, experiența de viață și activitatea administrativă, precum și autoritatea personală de care se bucura cronicarul, domnitorii țării deseori apelau la serviciile lui în comisiile judecătorești și în acțiuni fiscale².

În acest fel, putem constata că, fiind un adept și susținător fervent al lui D. Cantemir, Ion Neculce ia calea bejeniei împreună cu acesta, însă condițiile dezavantajoase în care s-a pomenit, perspectiva unui trai nu atât de îndestulat în afara țării, nobila sa educație și cultură au generat o *legitimă revoltă a cronicarului*. Tendința și setea de libertate, mândria rangului său înalt, dorința de a-și întoarce poziția materială și socială fac ca, până la urmă, el să revină totuși în Moldova.

Retragerea lui Ion Neculce din viață politică i-a permis să-și concentreze tot darul său de povestitor și talentul de scriitor asupra descrierii istoriei Moldovei, reflectării și prezentării acelor evenimente la care a fost martor și participant activ. Cronicarul și-a petrecut ultimii ani de viață în conacul său din satul Prigoreni. Aici el a trecut în lumea celor dreپți și a fost înmormântat în biserica ctitorită de el, alături de soția sa.

REFERINȚE

1. Bălan Teodor, (1937), *Documente bucovinene. Vol. III*, anii 1573-1720. Cernăuți.
2. Călinescu G., (1993), Chișinău, *Istoria literaturii române*.
3. Ciobanu Ștefan, (1924), București, *Dimitrie Cantemir în Rusia*.
4. Ciobanu Ștefan, (1989), București, *Istoria literaturii române vechi*.
5. Costin Nicolae, (1990), *Letopisețul Țării Moldovei*, În: Scrieri. Vol. 1. Chișinău.
6. Доклады и Приговоры, состоявшиеся в Правительствующем Сенате в царствование Петра Великого. / Под ред. Н.В.Колычева. Т.1. СПб., 1880.
7. Illieș A., (1967), *Contribuții la biografia cronicarului Ion Neculce*. În: Anuarul de filologie. Iași, Academia RPR. Filiala, vol. XV.

¹ *Ibidem*. p.310.

² Russev E.M., *op. cit.*, p.382-383.

8. Ion Neculce, (1990), *O samă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău.
9. Marinescu Iulian, (1925), *Documente relative la Ioan Neculce*. În: *Buletinul comisiei istorice a României*, vol. IV, București.
10. Radul logofătul Greceanu, (1984), *Istoria domniei lui Constantin-Basarab Voivod (1688-1714)*, București.
11. Russev E., (1977), *Cronografia moldovenească din veacurile XV-XVIII*. Chișinău.
12. Russev E., (1984), Ion Neculce, Chișinău.
13. Stoicescu N., (1971), *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova, Sec.XIV-XVIII*, București.
14. Фельдмаршал граф Б.П.Шереметев. Военно-походный журнал 1711 и 1712 гг. / Под ред. А.З.Мышлаевского. СПб., 1898.
15. Цвиркун В.И. Из эпистолярного наследия Иона Некулче. În: *Revistă de istorie a Moldovei*. Chișinău, 1993, nr. 3(15).
16. Цвиркун В.И. Дмитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах. СПб., 2010.
17. Цвиркун В.И. Ион Некулче в России. În: *Revista de istorie a Moldovei*, nr.2., Chișinău, 1993.
18. Victor Țvircun, Ion Neculce, (2007), *Schiță biografică*. În: *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău.
19. Victor Țvircun, (2006), *Vitralii*, Chișinău.
20. Шидловский С.И. Материалы для очерка служебной деятельности Шидловских в Слободской Украине (1696-1727 гг.). СПб., 1896.